

Rezumat

Relația Bisericilor Romano Catolice și Greco Catolice între anii 1867–1948 în Transilvania

Cuvinte cheie: ritul, controversa de rit, schimbarea ritului, ritul romano-catolic, ritul greco-catolic, Biserica Catolică, Drept Canonic, român, secui, Transilvania, *Orientalium ecclesiarum*, biserica particulară (*Ecclesia particularis*), biserica națională, unirea, dieceza Alba Iulia, arhidieceza Făgăraș-Alba Iulia, dieceza Hajdúdorog, Transilvania de Nord, Transilvania de Sud.

În sec. al XIX-a, atât societatea modernă-seculară, cât și biserica romano-catolică, au trecut printr-o schimbare de mari proporții. Statele confesionale s-au transformat treptat în așa-zise state laice. Datorită dezvoltării și consolidării societății burgheze cultura și tradițiile naționale au câștigat în semnificație și apartenența confesională a primit o nuanță națională, dar, la nivel mondial, propaganda ateistă a atins un ton specific anti-catolic.

Renașterea națională, respectiv dorința și lupta pentru a deveni state naționale, a împins popoarele care până atunci au trăit în liniște și pace împreună, în lupte interetnice. Apartenența religioasă aproape că era determinată de naționalitate.

În lumea, care trecea prin transformări la nivel social, economic și religios, presa liberă a oferit oamenilor informații unora despre alții, dar și despre eforturile politico-religioase care au provocat conflicte naționale. Citez cuvintele episcopului transilvănean Fogarassy Mihály: ”presa cotidiană a devenit autoritate spirituală”, făcând publicitate la iluzii și principii morale destructive, care la rândul lor au contribuit la sporirea tensiunilor dintre oameni. În Transilvania, noua presă devine populară tocmai atunci, când disputa despre rit între romano-catolici și greco-catolici căpăta un vădit caracter național. Pe paginile presei în limba națională, apar articole despre patrimoniul și tradiția religioasă, interpretate unilateral, fapt cu care populația din regiune se confruntă periodic.

Pe meleagurile noastre, pe parcursul sec. al XIX-lea, au ieșit la iveală tot mai mult diferențele dintre moștenirea bizantină și cea romană, diferența culturală a creștinilor care se roagă în altă limbă și practică un alt cult. Problemele etnice și tensiunile sociale acumulate pe parcursul veacurilor au primit de multe ori tentă religioasă. Conștiința de apartenență la Papa din

Roma a avut o influență diferită asupra creștinilor romano-catolici din Transilvania ca asupra creștinilor greco-catolici, care purtau și caracteristica apartenenței la biserica națională. Enoriașii catolici, care erau confrunțați cu diferențele de rit, au trecut uneori la fapte de ostilitate, pentru că fiecare dintre ei era fidel tradiției și obiceiului străvechi. În regiunea noastră persistă până azi și încă sunt nerezolvate problemele religioase cu caracter național, care alcătuiesc obiectul tezei mele de doctorat.

În Transilvania, de-a lungul trecutului comun de 300 de ani în relația de zi cu zi al bisericii romano-catolice și greco-catolice pe parcursul trecutului comun, a fost caracterizată de frecvente dezacorduri mai mici sau mai mari determinate de lipsa de înțelegere reciprocă.

Cazurile care au dat naștere conflictelor, totodată au apropiat credincioșii greco-catolici și romano-catolici. Au recunoscut, că trebuie să trăiască mai departe împreună, și să se adapteze noilor așteptări. Provocările sociale și religioase permanente, dezvoltau și formau credincioșii transilvăneni și bisericile lor.

Manifestarea disputei rituale în Transilvania se poate numi individuală, în formarea ei istorică. Nicăieri nu a atras atât de multe caracteristici naționale, nicăieri nu a indus atâta rezignare religioasă, resemnare și indiferență, ca în Transilvania. Totuși, divergențele și dezbaterile rezultate din schimbarea riturilor nu au fost zadarnice. În ciuda faptului, că persoanele afectate, au remarcat pe propria lor piele consecințele nefericite ale disputei rituale, își simțeau amenințate propria demnitate umană și libertatea personală, aceste dispute contribuiau cu propuneri valoroase din punct de vedere normativ, ceea ce privește legislația schimbării ritului în biserica catolică. Se poate spune că experiențele amare din Transilvania și soluțiile care s-au născut din lupte lungi au servit drept model Bisericii Universale.

Disputa rituală merită atenție și în zilele noastre, în special schimbarea ritului la credincioșii romano-catolici și greco-catolici transilvăneni, care trăiesc unul lângă altul. Sunt convins, pe baza cercetărilor mele, că „în epoca disputei rituale”, adică în perioada dezbătută de mine (1867–1948), o rezolvare rezonabilă în cazul schimbărilor rituale era aproape lipsită de perspectivă. Dar în zilele noastre, în spiritul ecumenismului, sunt de părere, că subiectul problematic al schimbării ritului este privit și tratat cu mai multă obiectivitate. Ne putem privi trecutul cu gândire apolitică, putem împărți valorile religioase, putem trata rănilor primite în marea luptă religioasă, și ne putem prețui reciproc în mod creștin – în pofida tuturor diversităților. Aceasta este oportunitatea și utilitatea tezei mele.

Practica schimbării ritului o putem înțelege în Codul de Drept Canonic al Bisericii romano-catolice. Drept este, că legile, ca și Codul Canonic, sunt aduse de oameni. Pentru ca în societate și în biserică să fie aduse legi bune care să slujească viața, este indispensabil ca legiuitorii să cunoască viața, condițiile de viață și cultura oamenilor. Legi bune, care exclud subiectivitatea, pot fi aduse numai de oameni care trăiesc bine: cei care – judecat la nivelul celor implicați – și-au clarificat trecutul și prezentul.

Nici schimbarea ocazională a Codului Canonic privind ritul, nu poate fi considerat un mare succes, pentru că se întâmplă destul de des, că în cazul aplicării practice, să îngreuneze sau să împiedice libertatea personală și demnitatea omului, care dorește să-și schimbe ritul.

Autoritățile ecleziastice competente trebuiau să găsească soluții de rezolvare în ceea ce privește schimbarea ritului, înaintea existenței Codului de drept Canonic al Bisericii Universale. Cred că este necesar accentuarea Enciclicei papei Leon al XIII-lea, *Orientalium Dignitas* (1894), care a adus legile cele mai actuale privind ritul, încă înaintea apariției Codului de Drept Canonic din 1917. În Transilvania însă, cu douăzeci de ani înaintea apariției enciclicii papale, în 1873, episcopul romano-catolic Fogarassy Mihály și mitropolitul greco-catolic Ioan Vancea considerau ca necesar, în interesul procedurii eficiente și atensionate al schimbării ritului, încheierea unei convenții cu 32 paragrafe. Acesta servea ca îndrumare preoților ritului latin și grec la aplicarea procedurii schimbării ritului.

Cea mai mare parte a problemelor religioase transilvănene nu s-a rezolvat în Transilvania. În perioada discutată în teza mea de doctorat problemele asociate cu acestea erau intensificate de abuzuri naționale și de naționalism, induse de cele patru schimbări politice și sociale (1918, 1940, 1944, 1948).

Sunt convins, că o cunoaștere a legilor aduse de conducerea Bisericii, privind schimbarea ritului, și studierea punerii lor în practică este necesară și utilă, în primul rând pentru crearea unei legături mai strânse între bisericile noastre. Erau prezenți în trecut și sperăm să fie și în prezent și viitor „marii” noștri: preoți și laici, care nu se pierd în contemplarea detaliilor, ci privesc întreaga chestiune în context și iau astfel deciziile lor înțelepte.

Teza mea de doctorat acoperă diferite perioade al schimbării ritului în Transilvania. Mi se pare necesar a notifica, faptul că, privind problematica schimbării ritului, înaintea anului 1918 guvernul maghiar se comporta altfel ca după 1918 guvernul român. Ministrul ungar al Culturii nu se implica în problematica schimbării ritului, dar în general nici în cazurile interne ale

Bisericii. Statul maghiar dualist privea, ca și Roma, biserica romano-catolică și cea greco-catolică ca fiind o singură biserică (diferind numai în ritul lor). Legile bisericii puteau fi practicate – din partea autorităților de stat – fără nici o constrângere. Problematika schimbării ritului era considerată a fi competența conducerii bisericii. În această corelație a luat naștere pactul, privind schimbarea ritului, între episcopul de la Alba-Iulia și mitropolitul de la Blaj: contribuția ambilor mitropoliți era dorită în cazul unor schimbări ale ritului. Dar în practică, până ce episcopul latin în majoritatea cazurilor își dădea contribuția, mitropolitul greco-catolic îngreuna aproape toate cazurile, așa oamenii au fost de fapt defavorizați de dreptul lor legal. Mai mulți greco-catolici maghiarizați, au devenit astfel protestanți. Din motive de conștiință, pentru ca credincioșii catolici să nu-și părăsească ritul, episcopul Mailáth, a apelat în 1905 la Papa Pius al X-lea, și a obținut permisul cu valabilitate generală de primirea credincioșilor greco-catolici în biserica latină, chiar și fără consimțământul episcopului grec, dacă aceștia, din cauza schimbării ritului, sunt în pericolul de a se abate de la credința lor, numai pentru că episcopii greco-catolici nu permit schimbarea ritului. Episcopul Mailáth putea să se folosească de această permisiune primită de la Sfântul Scaun până la retragerea acesteia, în 1928.

După schimbarea imperiului, legile românești considerau biserica latină și cea greco-catolică ca fiind două biserici diferite. Biserica greco-catolică este privilegiată, dar biserica romano-catolică este enumerată printre bisericile istorice. Fapt ce sporea haosul în cazul unui schimb de rituri, și creștea mai ales numărul apostaziilor. Episcopul Vorbuchner Adolf, în vederea reducerii apostaziilor, cere ajutor de la Congregația pentru Bisericile Orientale, în anul 1937. Din cauza situației destul de grave, cere și el favoarea acordată înaintașului său. Congregația considera acordă importanță majoră intereselor politice, și în adresa 2910/1938 respinge cererea episcopului de la Alba-Iulia.

Adresa de la Sfântul Scaun formulează, pe baza informațiilor false, declarația insultătoare și provocatoare față de catolicii secui și episcopul Vorbuchner:

- I. Au fost foarte mulți români „maghiarizați”, în Ținutul Secuiesc, mai ales din motive politice și economice;
- II. Secuii, privind originea lor, nu sunt maghiari;
- III. Când a avut loc „latinizarea” definitivă al secuilor?

Din documentele de la Roma nu se poate stabili clar pe ce se baza punctul de vedere al Congregației. Cred că este important să răspund fără explicații lungi, la aceste întrebări și insulte,

pentru că răspunsurile cuprind și câteva idei, care și în zilele noastre încă influențează relația între ritul latin și greco-catolic. Răspunsul la aceste întrebări este actual și pentru faptul că mulți istorici nu se pot descotorosi de rămășițele trecutului naționalist. Referitor la prima afirmație a Congregației, „au fost foarte mulți români „maghiarizați”, în Ținutul Secuiesc, mai ales din motive politice și economice” pot să răspund numai cu date și rezultate reale ale cercetărilor mele. Pe baza documentelor din arhiva de la Alba Iulia se poate afirma, că în baza permisiunii primite de la Sfântul Scaun, episcopul Mailáth a aprobat între 1905–1928 în 41 localități de 513 de ori trecerea la ritul romano-catolic. Privilegiul era valabil doar 25 de ani, numărul de schimbare a ritului raportat la numărul credincioșilor greco-catolici care depășea un milion, nu ne îngăduie să vorbim despre mase, așa cum presupunea Congregația. Cele 513 cazuri de schimbare a ritului aprobate de episcopul din Alba Iulia sunt foarte puține în comparație cu cel de 3 milioane a românilor în 1910 și cel de 1. 133. 512 al greco-catolicilor. Este la fel de încordată, ca și concluzia, conform căreia, credincioșii convertiți își pierd naționalitatea, adică vor fi „maghiarizați”. În teza mea am acordat din acest motiv o atenție mai mare aspectului religios. Deoarece „maghiarizarea” românilor este o problemă mai mult politică și nu are legătură cu istoria bisericii, nu o discut în detalii, cert este însă, că autoritățile maghiare aveau astfel de activități, dar cu succes foarte redus, deoarece populația română era în creștere permanentă.

Este acceptat de istorici și la fel poate fi constatat și ca fapt istoric, că în satele secuiești, mai ales în județele Ciuc, Covasna, Mureș-Turda și Odorhei, s-au stabilit de-a lungul secolelor foarte mulți credincioși greco-catolici, care au preluat limba vorbită de găzduitori, la fel și cultura și obiceiurile lor. Statisticile ne arată că în Ținutul Secuiesc, în 1910 trăiau 14. 481 greco-catolici și 8. 181 maghiari cu rit greco-catolic. În sudul Transilvaniei 13. 351 ortodocși și 79. 090 greco-catolici s-au declarat maghiari, totodată 5818 romano-catolici s-au declarat români. Despre cauza reală ale schimbării ritului ne spune foarte mult faptul, că în 1927, 15. 445 ortodocși și 84. 951 greco-catolici s-au declarat maghiari.⁴

Maghiari, secui și români trăiau de-a lungul anilor în pace împreună, de aceea este explicabil că au preluat reciproc efectele religioase și lingvistice. Din documentele care ne stau la dispoziție reiese, că asimilările mai mari sau mai mici, schimbarea ritului și a limbii vorbite erau un fenomen evident. Dar când schimbările acestea – fie religioase sau lingvistice – erau accelerate de puteri externe, au stârnit reacții adverse, s-au lovit de rezistența internă a oamenilor

și au rămas ineficiente. În perioadele lipsite de ideologia naționalistă în Transilvania schimbarea ritului și a limbii vorbite se desfășura după legile naturale a conviețuirii.

Cea mai provocantă declarație a Congregației Bisericii Orientale se referea la naționalitatea secuilor. După părerea mea este important a reflecta asupra acestei declarații. După Homan Bálint „secuii din Transilvania sunt un grup etnic de limba maghiară. Erau – spre deosebire de nobilimea maghiară din Transilvania, coloniștii sași sau români – unicii cuceritori al Transilvaniei.” Pe locul lor istoric (Secuimea de astăzi) secuii cu limba maghiară s-au stabilit treptat începând din sec. XI.

Istoricii discută și azi timpul exact al venirii secuilor din diferitele județe, dar stabilirea lor pe aceste meleaguri a luat sfârșit cu mare probabilitate spre sfârșitul sec. XIII. Secuii nu sunt români maghiarizați, cum spune Congregația, ci sunt maghiari care și-au păstrat un timp foarte lung vechea lor organizare socială. În scrisorile medievale chiar de la prima lor apariție, secuii erau diferiți de români, erau întotdeauna două etnii diferite. Pe baza referințelor enumerate se poate spune, că este vorba de două popoare distincte. Secuii nu sunt deci români maghiarizați, pentru că, chiar și înaintea românilor, și cu ei împreună, sunt întotdeauna numiți ca fiind de etnie diferită de cea a românilor.

O altă întrebare a Congregației, „când au trecut secuii la ritul latin?”, presupune de la bun început, că secuii erau de fapt de rit bizantin. Ne bazăm pe documente când afirmăm, că secuii au devenit creștini asemănător maghiarilor. Ei poartă deja în sec. XIII–XIV nume latine (de ex. István, Domokos, Miklós, Jakab, György). Denumirile localităților după numele sfinților, ca și în cazul sfinților dinastiei Arpadiene, sunt specifice regiunilor din Transdanubia, Slavonia ca și regiunilor transilvănene locuite de maghiari (Câmpia Transilvaniei și Ținutul Secuiesc).

La întrebarea referitoare la originea și confesiunea secuilor putem răspunde cu datele adresei papale din 1332–1337, conform căreia, în Ținutul Secuiesc se aflau atunci deja foarte multe biserici și parohii romano-catolice. Satele secuiești cu „probleme de dispută rituală” (Miercurea – Ciuc, Lelicieni, Plăieștii de Sus, Gheorgheni, Sâncrai, Homorod, Odorheiu–Secuiesc, Lueta, Poian, Lemnia etc.) ajunse până la Roma, în registrele notariale apar ca parohii romano-catolice. Biserica greco-catolică în Transilvania „s-a născut” la sfârșitul sec. XVII, când Principatul Transilvaniei a luat sfârșit și a început expansiunea Imperiului Habsburgic. Activitatea iezuiților era mai puternică în vremea aceasta. Cu ajutorul iezuiților (Baranyi Pál, Hevenesi Gábor, Vízkeleti Péter, Baranyi István) și al nobililor romano-catolici o parte dintre

credincioșii ortodocși au trecut la ritul romano-catolic. La nașterea acestei uniri au contribuit nu numai motive religioase, ci și sociale și politice. Preoții români se străduiau pentru îmbunătățirea propriei situații sociale împreună cu credincioșii lor convertiți, iar Curtea din Viena vroia să-și realizeze propriile planuri politice. Guvernul Regal din Transilvania a apelat și la preoții Ținutului Secuiesc, să participe la unirea românilor. Preoții secui romano-catolici la întrunirea lor din 23. octombrie 1699 la Șumuleu-Ciuc, au declarat că nu sunt potriviți pentru această sarcină și nu vor să se amestece în această problemă. Preoții romano-catolici, destul de puțini la număr defel în acea perioadă, se distanțează univoc de la unirea religioasă, privind ca unica lor vocație îngrijirea spirituală și păstrarea credincioșilor romano-catolici în religia lor.

Ne bazăm pe documente autentice, când spunem, că secuii aparțineau întotdeauna de biserica romano-catolică latină, nu și-au schimbat ritul, și nu au forțat pe nimeni să treacă fără voia lui în biserica lor. În ciuda vicisitudinilor, populația Ținutului Secuiesc a rămas romano-catolică, în ritul latin și-a păstrat și apărât religia, dar a respectat totodată religia altora. A supraviețuit atacurilor turcești și tătărești, a supraviețuit timp de 150 ani fără episcopi cu foarte puțini preoți. Episcopul transilvănean, Rudnay Sándor, scria în comunicatul său „*ad limina*” din 20. noiembrie 1819.: „Din cauza răspândirii protestantismului s-a redus numărul parohiilor, dar catolicismul din scaunele secuiești Gheorgheni, Ciuc și Covasna a rămas păstrat într-un mod miraculos.”

Pe baza cercetărilor mele pot afirma, că de la înființarea unirii greco-catolice dezbaterea rituală ca și problematica schimbării ritului în Transilvania au fost în continuu teme și motive de conflict între bisericile romano-catolică și cea greco-catolică. Din partea greco-catolicilor lupta se dădea pentru obținerea drepturilor cetățenești și a libertății religioase, adică păstrarea autonomiei, din partea romano-catolicilor pentru apărarea și păstrarea credinței și al ritului în fața schimbărilor politice și influențării externe destul de violente. În luptele acestea nu a observat nimeni, sau dacă da, numai puțini, că dușmănia nu numai că sporea necazurile, ci a adus și ceva frumos cu sine. În ciuda acestor dușmăanii, legătura dintre cele două rituri a luat o direcție pozitivă.

Despre disputa rituală în Transilvania se poate vorbi numai în complexitatea ei reală. Numai așa putem înțelege acest minunat proces de dezvoltare, nelipsit de momente dureroase.

Evenimentele care au dus la declanșarea disputei de rit, analizate în această lucrare, arată că, perioada de timp relativ scurtă între anii 1867–1948 a fost cea în care atât biserica universală,

cât și cea locală au pus la punct legislația referitoare la problematica schimbării de rit. În această perioadă se înființează provinciile bisericesti greco-catolice, și se formează legile privind reglementarea legăturilor dintre bisericile parțiale. Putem afirma, că disputa rituală și legătura între cele două rituri în Transilvania au contribuit mult la clarificarea și îmbunătățirea legislației bisericii universale.

Deschid teza mea de doctorat cu tratarea legilor actuale ale bisericii, cu motivul de a le folosi mai târziu ca puncte de referință și pentru a evita repetările ulterioare. În analiza procesului de dezvoltare a legilor rituale discut despre doctrina papilor și conciliilor precedente, pentru că acestea constituie baza solidă în pentru tema dezbaterilor.

Deși perioada discutată în teză nu cuprinde Conciliul Vatican II, dar deciziile acestui Conciliu și normele Codului de Drept Canonic referitoare la rituri, apărute în spiritul sinodului, sesizează în forma lor perfectă „utilitatea” dezbaterilor de rit specific transilvănean. Necunoașterea doctrinelor bisericesti din zilele noastre precum și cea ale legilor aferente ar însemna o lipsă, deoarece nu am avea cunoștință despre rezultatul luptei despre care tratează disputa de rit din Transilvania. Prin prezentarea și discutarea normelor legate de rit ale conciliului, a legislației formulate, doresc să sesizez, că în pofida legislației formulate nu putem vorbi de un scop total atins. Cunoașterea acestora este necesară ca să ne putem înnoi în spiritul lor și să putem discuta despre evenimentele încă neprelucrate ale trecutului.

Pe parcursul perioadei prezentate în lucrare, s-a dovedit de mai multe ori, că nerespectarea și neacceptarea reciprocă între rituri a adus numai daune vieții religioase. Din disputa de rit, atât romano-catolicii cât și greco-catolicii din Transilvania, au învățat, printre altele, că încrederea excesivă în politică și putere, a adus numai daune bisericilor respective. Din aceste experiențe amare merită să fie trase concluziile adecvate.

Ca prototip al dezbaterilor pe temă de rit poate fi considerat Marea Schismă din 1054. La rădăcinile rupturii bisericilor din Est și Vest stăteau de fapt aceleași motive ca și în cazul dezbaterilor de rit din Transilvania: respingerea categorică a diversității și a diferenței, amplificate de concentrarea asupra intereselor personale egoiste și politice în detrimentul celor nobile și universale. După Schismă, situația între Roma și Bizanț s-a înrăutățit într-o asemenea măsură, încât a fost nevoie de secole de muncă și rugăciune pentru a putea – în prezent – discuta despre posibilitatea vindecării rănilor și a prelucrării doleanțelor reciproce.

Pe parcursul istoriei s-a dezvoltat o varietate numeroasă de rituri. Trebuia și trebuie găsită modalitatea de conviețuire pașnică ale acestor rituri. Diversitățile lor au la bază elemente obiective: natura, psihologia, cultura, istoria și mentalitatea poporului dat. Diversitatea nu poate fi motiv de diviziune, ceea ce la început nici nu era. Sf. Augustin (354–430) era foarte sever în privința factorilor care deranjau unitatea credinței, dar chiar și el a acceptat diversitatea riturilor. „Obligatoriu este numai ce este ordonat de Dumnezeu, și este obicei pretutindeni. În cele liturgice să se adapteze fiecare obiceiurilor locale, acolo unde tocmai se află.”

Cuvântul „rit” semnifică inițial „ordine”, mai târziu era legat de „păstrarea ordinii”. La Conciliul din Florența folosește deja expresia *consuetudo*, ceea ce înseamnă, că ritul este de fapt modalitatea în care se ține ritualul. Semnificația primară a ritului se referă la liturghie, mai târziu semnifică persoana, apoi tradiția cu toate elementele sale. Semnificația mai profundă a ritului poate fi găsită în decizia conciliară *Orientalium ecclesiarum*. Conciliul definește trei semnificații ale expresiei: 1.) riturile sunt egale în biserică universală; 2.) este personal, fără nici-o determinare teritorială; 3.) ritul este autonom.

Conciliul Vatican II. a examinat ritul nu numai din punct de vedere liturgic, ci și eclesiologic. Conform doctrinei conciliară, ritul este expresia multiplă și coerentă a credinței bisericii. Include în primul rând liturghia bazată pe adevăruri dogmatice, totodată stilul vieții monastice și rânduirea bisericii. Cuvântul „rit” nu a fost niciodată înțeles cu o singură semnificație. De aceea nu poate fi definită cu exactitate, mai ales dacă se iau în considerare și opiniile referitoare la expresie.

Decizia Conciliului Vatican II. *Orientalium ecclesiarum*, în punctul 3. vorbește despre rit ca despre moștenire eclesiastică ce s-a încorporat în cultura și istoria popoarelor. Percepția conciliară despre moștenire include bunurile, doctrinele, cultura, istoria, comunitatea și tradiția ce influențează persoanele și organizațiile. Biserica interiorizează moștenirea culturală, psihologică, religioasă, socială și juridică a națiunilor, întrucât acestea corespund credinței catolice.

Punctul 3. al deciziei subliniază și semnificația liturgică a ritului, fiind un motiv central în viața bisericii. Sfânta Liturghie este de fapt glorificarea puterii divine. De obicei, când vorbim despre o Biserică, înțelegem în mod automat liturghia, iar când reflectăm asupra liturghiei, înțelegem aceea Biserică. Decizia din *Orientalium ecclesiarum*, prevede că ritul înseamnă legile

liturgice, care sunt denumite ca *ritus liturgicos*. Din acest motiv Conciliul apelează la bisericile orientale pentru păstrarea propriei liturghii și a disciplinei bisericești.

Bisericile de rit oriental sunt biserici de legislație proprie (*sui iuris*), sunt egale, nici una nu este superioară celeilalte. Dispun în mod egal de drepturi și obligații. Conciliul accentuează, că bisericile orientale și occidentale sunt egale în demnitate, drepturi și obligații.

Bisericile diferite, unite într-o singură credință și sub conducerea Papei de la Roma, alcătuiesc împreună Biserica Catolică.

Gândirea și terminologia conciliară se reflectă și în Codul de Drept Canonic latin din 1983, deasemeni și în cel Oriental din 1990. Totodată se clarifică și noțiunea de rit, ea distanțându-se de cea a bisericii particulare (*Ecclesia particularis*), deși legislațiile specifice fiecăreia se completează reciproc în procesul de legiferare.

Trecerea de la un rit la altul, în doctrinele papale și conciliale, se poate înțelege cel mai clar în lumina conflictelor istorice și politice între Roma și Constantinopol. Suveranii pontifi ale secolelor XII–XIII s-au pronunțat majoritar în favoarea latinizării totale. Iarăși alții luptau pentru păstrarea riturilor diferite. Documentele papale și conciliale ale epocii respective nu foloseau încă o terminologie clară, univocă pentru expresia „rit”.

O etapă importantă în problematica ritului este perioada dintre pontificatele suveranilor pontifi Benedict al XIV-lea (1740–1758), respectiv Pius al IX-lea (1846–1878). În timpul pontificatelor acestora se făceau eforturi devotate pentru clarificarea problematicii riturilor. Opera lor se dovedește a fi cu atât mai relevantă, cu cât perioada documentelor emise de ei coincide în mare parte cu unirea și cu începerea disputei de rit.

Conciliul Vatican I. a durat prea puțin, astfel încât nu a fost timp destul pentru discutarea proiectului riturilor. Din acest motiv a devenit important, ca la sfârșitul secolului al XIX-lea, Sfântul Scaun să emită o legislație clară în privința riturilor, fapt ce a fost îndeplinit de enciclica *Orientalium dignitas*, a papei Leon al XIII-lea, emisă în 1894.

Declarațiile Congregației Orientale în secolul al XIX-lea, se referă în oarecare măsură și la relația dintre romano-catolicii și greco-catolicii din Transilvania. Congregația a contribuit și la reglementarea relației riturilor și la clarificarea legilor privind schimbarea ritului.

În partea a doua, mai lungă a tezei mele, dezbat relația dintre romano-catolicii și greco-catolicii la lumina cazurilor și persoanelor concrete.

Reflectând retrospectiv pot afirma împreună cu coordonatorul meu științific, că oricât de mult s-a îmbunătățit relația între bisericile cu rit latin și grec, situația nu a fost nicicând însoțită. Relațiile au fost tensionate și datorită conflictelor bazate pe diversitățile specifice care țineau de ordinul dreptului canonic, deși ele aveau un impact minor. Cele mai mari divergențe generatoare de conflict au fost totuși cauzate de interesele naționale. Această „moștenire” de 300 de ani nu poate fi pur și simplu ignorată.

În pofida celor mai sus amintite, dacă evaluăm conviețuirea celor două biserici, trebuie să constatăm că suferința comună în credință predomină față de evenimentele izvorâte din naționalism, chiar dacă ambii factori – cel al credinței și al naționalismului – au fost și sunt prezenți și în zilele noastre. Relația între bisericile romano-catolice și greco-catolice în Transilvania, poate fi analizată și evaluată numai în context istoric. Oricare ar fi perioada istorică vizată, putem spune totuși, că în pofida tuturor, atitudinea care predomină, atât în cazul ierarhilor, cât și al credincioșilor este una izvorâtă din credință, „catolică”. În Transilvania relația între cele două rituri nu era niciodată caracterizată de conflicte unilateral negative. Acestea erau mai degrabă fenomene locale, activitatea unor preoți și laici părtinitoare, sau violența oamenilor exaltați și a unor grupuri înflăcărate. Rănile primite în evenimentele intense încă nu s-au vindecat, prelucrarea insultelor din ambele biserici încă mai necesită timp.

În viața românilor din Transilvania, dar mai ales în procesul de formare națională a greco-catolicilor, pentru că trăiau soarta minorității, biserica națională a împlinit un rol marcant și important, ca și limba, conștiința și cultura națională.

Populația diversă ca etnie și religie din Transilvania nu a trăit niciodată într-un stat unitar național, fapt ce se evidențiază mai cu seamă în evenimentele politice legate de anii 1920, 1941 și 1944.

Secesiunea de la Trianon nu a cauzat schimbări semnificative în viața greco-catolicilor în Transilvania, eparhiile nefiind afectate de schimbările de graniță ale diferitelor state. Totuși se constată o întărire, intensificare a sentimentului național determinat de necesitatea demonstrării loialității față de biserica națională, precum și a patriotismului, într-o măsură mai mare decât alții. Cu atât mai mult sunt însă afectați de dictatul de la Viena. Biserica vroia, ca și în zilele noastre, să-și păstreze suveranitatea de care se bucura înainte de Trianon, și a respins toate încercările care aveau ca scop asimilarea în biserica Ungariei.

Înainte de a ne aprofunda în tema tezei, să desfășurăm pe scurt fundalul istoric pe care s-a format, s-a dezvoltat structura bisericii greco-catolice, precum și relația ei cu romano-catolicii.

Până în secolul al XVIII-lea, românii din Transilvania, aparțineau de biserica ortodoxă. Unirea lor bisericească începe în 1690 la Alba-Iulia. Iezuitul Baranyi Pál, fiind parohul de la Alba-Iulia, a luat parte la mai multe întâlniri unioniste, unde din împuternicirea cardinalului Kollonich Lipót, cerea mai ales eliberarea iobagilor și dobândirea diferitelor privilegii. Unirea s-a înfăptuit până la urmă în 1698 cu participarea arhiepiscopului ortodox, Atanasiu Anghel și a fost confirmată de împăratul Leopold I., în 1699. Prima dieceză greco-catolică s-a înființat în 1721, la propunerea împăratului Carol al III-lea și cu aprobarea Papei Inocențiu al XIII-lea, cu numele de Făgăraș–Alba-Iulia. Episcopii greco-catolici s-au străduit foarte mult pentru a fortifica biserica, și îmbunătăți școlile și au stimulat studiul tinerilor în străinătate. Sediul diecezei de Făgăraș se mută în 1738 la Blaj, și este ridicată în 1853, de papa Pius al IX-lea, la rangul de arhiepiscopie.

Cu nașterea unirii, existența Bisericii Ortodoxe în Transilvania părea periclitată. După anul 1744 o parte a românilor s-a întors în sânul Bisericii Ortodoxe, ca parte a Bisericii Sârbe.

Revoluția din 1848 sporea mai degrabă conflictul decât armonia între națiunile din Transilvania. Împăratul Franz Josif a recompensat comportamentul greco-catolicilor în timpul revoluției cu încă două dieceze: Gherla și Lugoj și a ridicat Blajul la rangul de mitropolie (1853). Acum nu mai exista niciun obstacol în fața convocării conciliului regional greco-catolic, unde provincia arhiepiscopală a devenit independentă de jurisdicțiile altor provincii bisericești și s-a subordonat direct Sfântului Scaun Apostolic. Cu conducerea episcopilor pricepuți, biserica greco-catolică a devenit purtătorul de cuvânt al culturii românești. Mitropoliții Ioan Vancea de Buteasa (1868) și Victor Mihali de Apșa (1898) s-au străduit foarte mult pentru suveranitatea și dezvoltarea bisericii și a învățământului. S-au ținut departe de mișcările autonomiste din Ungaria, demonstrând și așa independența lor și, că, în afară de Sfântul Scaun Apostolic, nu acceptă niciun fel de autoritate ierarhică.

În interesul rezolvării relației riturilor transilvănene, episcopul romano-catolic Fogarassy Mihály și greco-catolic Ioan Vancea de Apșa au conceput la 17 august 1873 o convenție cu 32 puncte, care conținea îndrumări preoților romano-catolici și greco-catolici. Schimbarea ritului în Transilvania dispune astfel de note caracteristice fiecărei epoci. În anii 1800 era actuală mai ales problematica administrării sacramentelor, dar și probleme specifice clerului.

În perioada episcopatului lui Lönhárt Ferenc și Victor Mihali de Apșa a apărut decretul ministerial, care conținea rebotezarea copiilor și exercitarea liberă a religiei. Legea de stat a apărut de fapt drepturile credincioșilor de diferite rituri de abuzul de putere al preoților. Toate acestea exprimă conflictul ce se dezvoltă treptat între bisericile cu rit latin și grec. Cererile credincioșilor înaintate episcopilor, conțin foarte des justificări de natură lingvistică și declarația, că în cazul respingerii, sunt gata să-și schimbe și religia. Episcopul Mailáth Gusztáv Károly (1897–1918) se confrunta deja la începutul episcopiei sale cu aceste probleme. A costat lupte îndelungate, ca credincioșii greco-catolici de naționalitate maghiară, care vroiau să își schimbe ritul, să devină romano-catolici cu respectarea Codului Canonic și al convenției transilvănene. Episcopul a făcut tot posibilul, ca credincioșii care solicitau schimbarea ritului să nu devină non confesionali sau să nu-și schimbe confesia. Acest fenomen era specific mai ales în Ținutul Secuiesc, unde în unele sate, schimbarea ritului a devenit a mișcare în masă. Greco-catolicii localnici s-au declarat secui maghiari și demult nu mai practicau ritul lor original (mulți nici nu mai erau greco-catolici), frecventând biserica romano-catolică. Se înțelege deci strădania episcopului de a salva credincioșii de lepădarea de credință. Episcopul a cerut ajutor de la Sfântul Scaun. La 18. februarie 1905, papa Pius al X-lea, acordă permisiunea generală episcopului în scris, iar la audiența din 24 decembrie și personal, referitoare la preluarea credincioșilor greco-catolici în biserica romano-catolică chiar și fără acordul episcopului grec, dacă acesta nu permite credincioșilor schimbarea ritului. Episcopul Mailáth s-a folosit de acest drept până în 1928.

Un eveniment interesant în viața greco-catolicilor maghiari în Transilvania este înființarea episcopiei din Hajdúdorog. Greco-catolicii maghiari în Transilvania nu dispuneau de episcopie de sine stătătoare, ci se înșirau în careva dintre episcopiile greco-catolice române.

Din cauza tendințelor naționaliste remarcate în provincia episcopiei greco-catolice de naționalitate română, credincioșii mai bine își părăseau credința, decât să rămână membrii acestei biserici. În Ținutul Secuiesc preoții greco-catolici (cu puține excepții) nu celebrau liturghia în limba maghiară credincioșilor de naționalitate maghiară.

Tendențele de independență greco-catolice din 1912 în Ungaria au avut succes. În bula din 8 iunie 1912, papa Pius al X-lea, a confirmat înființarea diecezei maghiare de Hajdúdorog. Sfântul Scaun Apostolic a anexat acestei dieceze 162 parohii din teritoriul Transilvaniei: 4 parohii din Gherla, 41 parohii din Oradea și 35 parohii din mitropolia Făgăraș. Scopul era prevenirea demaghiarizării și a părăsirii ritului de către greco-catolicii de naționalitate maghiară.

Privind însă parohiile greco-catolice din Ținutul Secuiesc, preoții și credincioșii, putem constata că această anexă nu s-a dovedit a fi o soluție benefică. Pe de o parte, au rămas foarte mulți greco-catolici de naționalitate maghiară în afara graniței episcopiei Hajdúdorog, aparținând în continuare de arhiepiscopia Făgăraș, pe de altă parte, valul convertirilor nu a putut fi oprit.

După Primul Război Mondial, 75 parohii din episcopia Hajdúdorog au fost reîncadrate în episcopii de naționalitate română. Mitropolia greco-catolică din Transilvania și-a păstrat independența și în România Mare, nu a fost subordonat arhiepiscopiei romano-catolice din București.

Legile statului român reglementau în mod diferit situația bisericilor ca cele ale Ungariei. Constituția României din 1923 asigură prin articolul 137 exercitarea liberă a religiei, și a declarat prin articolul 22 ambele biserici de naționalitate română, cea ortodoxă și greco-catolică ca fiind biserici naționale. Legea cultelor din 1928 a împărțit confesiunile pe 5 grupe: 1.) Biserica dominantă (ortodoxă); 2.) Biserică cu întâietate față de celelalte culte (greco-catolică); 3.) Biserici istorice (latină, rutenă, reformată, armenă, unitariană, evanghelică, cultul mosaic, etc); 4.) Biserici recunoscute (baptistă); 5.) Biserici nerecunoscute (nazarenii, adventiții, etc.)

Legea cultelor considera schimbarea ritului o schimbare a confesiunii. Schimbarea ritului era așadar controlată de guvern. Credincioșii romano-catolici s-au îndreptat spre biserica greco-catolică, chiar și împotriva voinței lor. Cel mai frecvent eveniment era rebotezarea copiilor, mulți credincioși aflând abia în momentul căsătoriei că erau înregistrați de stat ca greco-catolici. În situația politică schimbată, bisericile romano-catolice vroiau să oficializeze legătura lor cu Sfântul Scaun. Încheierea Concordatului a avut loc la 10 mai 1927.

Din documentele de arhivă reiese, că disputa de rit a culminat în perioada interbelică. Privind situația socială și politică schimbată, putem spune la scara umană, că în perioada aceasta nu merita să fi romano-catolic de naționalitate maghiară. Documentele arhivale dovedesc însă faptul, că solicitanții au insistat asupra schimbării ritului, punând deoparte toate calculele omenești.

La intrarea în vigoare al Codului din 1917, situația politică și religioasă a credincioșilor catolici din Transilvania era atât de agitată, încât aplicarea totală a legilor era imposibilă. Codul de Drept Canonic a reușit să fundamenteze clar regulile privind schimbarea ritului. Canonul 98 asigură protecție credincioșilor cu rit oriental, interzicând clerului inițierea schimbării ritului.

Canonul însă nu a fost acceptat de România, s-au împotrivit mai ales credincioșii greco-catolici de naționalitate română.

Presiunea politică a anilor 1930 au îngreunat viața romano-catolicilor și greco-catolicilor de naționalitate maghiară în Transilvania. Autoritățile române locale au început programul de „reromânizare” a Ținutului Secuiesc. Principalii piloni erau autoritățile organizate central, astfel încât se poate vorbi mai de grabă de o perioadă violentă și de persecuții organizate la nivel central, decât de o dispută de rit. Celor trecuți la religia ortodoxă sau greco-catolică de naționalitate română, li se ofereau locuri de muncă sau alte avantaje, cei care refuzau convertirea era amenințați cu pierderea locului de muncă și alte persecuții. În această convertire silită au luat parte chiar și mulți dintre preoții greco-catolici de naționalitate română. Toate acestea însă nu au adus rezultatele dorite de autorități. În pofida tuturor promisiunilor și amenințărilor credincioșii – cu puține excepții – au rămas fideli bisericilor de care aparțineau.

După Dictatul de la Viena (30. august 1940) în Transilvania de Nord au avut loc schimbări de rit în perioada septembrie- decembrie, mai ales în comunitățile unde din motive politice s-au efectuat convertiri silită. Resursele documentare ce ne stau la dispoziție, notează faptul că, credincioșii – cu puține excepții – s-au întors la ritul lor original, mai ales în ținuturile omogene din punct de vedere confesional, fapt ce a fost favorizat și de fuga multor preoți ortodocși și greco-catolici de naționalitate română din ținuturile nordtransilvănene. Vicarul general romano catolic, Sándor Imre, cu sediul în Cluj, avertizează preoții de rit latin, în vederea prevenirii abuzurilor, că nu au dreptul să profite de noile posibilități politice. Întoarcerile la ritul latin erau efectuate după regulamentul prevăzut de Codul de Drept Canonic, pe baza declarației fiecărui solicitant aparte. Conducerea bisericii romano catolice trebuia să acționeze rapid, pentru că protestanții, profitând de situația formată, au atras credincioșii nerăbdători în biserica lor, cu explicația greșită, că numai așa pot scăpa de religia greco-catolică și pot deveni maghiari adevărați.

Dictatul de la Viena a afectat sensibil organizațiile bisericesti. Episcopiile din Oradea, Satu-Mare și mare parte al episcopiei din Alba-Iulia, au devenit parte a Ungariei, iar parohiile din sudul Transilvaniei au rămas în România. Mitropolia greco-catolică de naționalitate română, din Blaj a rămas în România dar multe parohii au fost mutate în Ungaria. În Transilvania de Sud a crescut astfel și mai tare caracterul politic al religiei și al afilierii religioase. Episcopul Márton

Áron aștepta mai multă înțelegere și comportament fraternal din partea greco-catolicilor, mai ales când credincioșii lui trăiau în situații de amenințare.

Din cauza schimbării ritului în Transilvania de Est, Congregația pentru Bisericele Orientale, a retras în toamna anului 1940 de dreptul nunțiului de la Budapesta de a acorda permisul de schimbare a ritului. Deci ceea ce se putea aranja până acuma la București, nu mai era posibil la Budapesta. Cazul era complicat și de faptul că legislatura și schimbarea ritului pe teritoriul Transilvaniei de Nord a intrat în vigoare abia în 1942, așa că au rămas mai departe valabile Legile Religioase Române, conform cărora schimbarea ritului echivala cu schimbarea confesiei, trebuiau deci respectate legile referitoare la convertire.

Relația între romano-catolici și greco-catolici în Transilvania de Sud între anii 1940–1944 era în mare parte asemănătoare cu cea din Transilvania de Nord, cu excepția, că acolo biserica greco-catolică de naționalitate română privilegiată avea alte posibilități ca biserica romano-catolică de naționalitate maghiară. Conflictele locale, manifestările ofensive din partea organizațiilor de stat sau persoanelor exaltate, nu pot fi generalizate și nu se pot trage concluzii semnificative. În comportamentul lor, ambele biserici se străduiau la păstrarea caracterului de biserică-surori, chiar și atunci când nu au reușit să învingă interesele naționale.

Regimul de după 1945 a pus la grea încercare biserica catolică din România. Cel mai periculos an a fost 1948. Legea Cultelor, emisă la 4 august 1948, prevedea ca fiecare confesiune religioasă este obligată să predea statului Proiectul de Statut. Episcopii catolici erau împotriva ca biserica catolică în România să ajungă în starea de *ex lex*, de aceea la 28 octombrie 1948, episcopul latin Márton Áron și episcopul grec Iuliu Hossu au depus la guvern un statut cuprinzând 46 articole. Acest statut nu a fost însă niciodată aprobat. Dimpotrivă, conform decretului nr 354/1948, la 1 decembrie 1948, guvernul român scoate biserica greco-catolică în afara legii. Disputa rituală între cele două biserici în Transilvania a ajuns așa la final, dar a început calvarul bisericii greco-catolice din România. În circulara din 11 octombrie 1948, episcopul Márton Áron se solidarizează cu credincioșii greco-catolici. Îngrijirea spirituală a credincioșilor rămași fideli ritului lor, a fost preluată de-a lungul a patru decenii de preoții ritului latin, asumându-și astfel chiar și persecuția din partea statului.

În alegerea temei disertației mele a avut un rol important faptul, că fiind preot diecezan de Alba Iulia și paroh la Roșia-Montana și Abrud, sunt des în contact cu credincioși greco-catolici. Până la începutul anilor 200, greco-catolicii nu aveau nici preot nici biserică, așa că

frecventau biserica romano-catolică. Din dialogul purtat cu câteva familii greco-catolice de naționalitate română, dar cu nume de familie de proveniență maghiară, am putut avea o primă impresie despre detaliile schimbărilor de rit petrecute în familiile respective. Acestea au fost completate de arhiva parohiei, unde puteam să studiez însemnările parohilor predecesori. După arhiva parohiei, arhiva arhiepiscopală din Alba Iulia s-a dovedit a fi o adevărată „comoară”. Aici am avut posibilitatea să studiez detaliile fenomenului schimbare de rituri în Transilvania.

La parohie am remarcat, că oamenii nu vorbesc deloc cu plăcere despre evenimentele trecutului. Conviețuirea în pace în zilele noastre, îi făceau să uite problemele trecutului dar aveam impresia, că uitarea lucrurilor nu duce la împăcare totală și nu stimulează bisericile de a merge mai departe, depășind această stare de atitudine distantă.

În elaborarea disertației mele, care dezbate relația dintre bisericile romano-catolice și greco-catolice în anii 1867–1948 m-am bazat în măsură de 78% pe cercetări de arhivă. Am reușit să prelucrez în totalitate materialul arhivei arhiepiscopale din Alba Iulia referitor la această temă. Această muncă s-a lovit însă de multe obstacole. Cel mai greu s-a dovedit a fi citirea scrisorilor scrise manual și găsirea mesajului esențial ale documentelor. Modul individual de formulare a scrisorilor, diferitele concepții istorice ale preoților și analiza subiectivă al Codului de Drept Canonic a ieșit la iveală și în documente. A fost nevoie de o atenție sporită în ceea ce privește interpretarea corectă istorică și din punctul de vedere al dreptului canonic a celor scrise. Sistematizarea documentelor, mai ales a celor născute în toiul disputelor intense s-a dovedit a fi iarăși o muncă care cerea multă sensibilitate. Pe lângă arhiva arhidiecezană am reușit să strâng material și în arhivele de la Tg. Mureș, Gheorgheni, Sfântu-Gheorghe, Odorheiu-Secuiesc și Gherla. Arhiva mitropoliei din Blaj nu putea fi accesată, deoarece cu ocazia trecerii în ilegalitate documentele au fost transportate într-o altă locație. Totuși, din corespondența interdiecezană mi-am putut forma o opinie despre atitudinea episcopilor cu privire la schimbarea de rit. Un ajutor semnificativ au fost de asemenea, Domus Historia ale parohiilor.

Demersul cercetărilor pe parcursul scrierii disertației, pare a fi destul de simplu, dar în realitate presupunea o muncă destul de exigentă cu o culegere îndelungată de material și, în lipsa documentelor în limba maghiară, o traducere întemeiată.

Pe lângă arhive, am avut la dispoziție – ca fost student – și biblioteca Universității Sfântu Paul din Ottawa (Canada).

Trebuia tradus și prelucrat nu numai materialul în limba engleză ci și documentele din limba română. Cărțile și documentele disponibile m-au ajutat la efectuarea planului meu. Am avut posibilitatea de a explora relația romano-catolicilor și greco-catolicilor, ca și problematica ritului între anii 1867–1948. Ambele părți al tezei mele de doctorat – prezentarea riturilor pe baza legislației actuale și prelucrarea disputei despre rituri între romano-catolici și greco-catolici în Transilvania – arată prea bine sarcina care ne revine nouă, astăzi. Apartenența la aceeași biserică și religia noastră creștină, ne obligă la cunoașterea și respectarea reciprocă ale istoriei, religiei, culturii și riturilor noastre.

Trebuie să mulțumesc multor persoane, care m-au ajutat și îndrumat în timpul scrierii disertației. În primul rând coordonatorului meu științific, foștilor mei profesori, arhivarilor, bibliotecarilor, parohilor, care pe lângă munca lor, m-au ajutat foarte mult în cercetările mele, ba mai mult, au considerat importantă „nașterea” acestei disertații.